

A kötet tájékoztatást ad az iskola növendékeiről, a szokásoknak megfelelően kiemelve azok neveit, akik később művészeti és tudományos életünk kiemelkedő munkásai lettek. Ezen túlmenően képet kapunk a tanulólétszám alakulásáról, a diákok szociális összetételéről, az iskolán belüli tanulószervezetek munkásságáról, a diákélet sajátosságairól, a tanulmányi eredmények alakulásáról.

A kötet egy nagy hírű iskola történetének bemutatásával követendő példát állít középiskoláink elé, s azt sugalmazza, hogy az iskolák történetének feltárása segíthet megszabadulni attól az uniformizáltságtól, amely az ötvenes évektől nálunk általánossá vált, s hozzásegít középiskoláink már Waldapfel János által is hiányolt "egyéniességének" kialakításához.

Köte Sándor

GÖTE KLINGBERG*

CHILDREN'S FICTION IN THE HANDS OF THE TRANSLATORS

Lund, 1986.

A Nemzetközi Gyermekirodalmi Kutató Társaság (International Research Society for Children's Literature, IRSL) a svédországi Södertäljében szimpóziumot rendezett (1976) 15 ország szakembereinek részvételével, akik megvitatották a mai gyermekkönyvek fordításának a helyzetét és időszerű feladatait. A bevezető előadást Göte Klingberg svéd professzor, a Tudományos Társaság akkori elnöke tartotta, aki felvázolta azokat a főbb témaköröket, amelyek kutatására a jövőben nagyobb figyelmet kellene fordítani. Ezek közt szerepelt: Hogyan történik valójában a gyermekkönyvek fordítása? Milyen kérdésekkel találja magát szemben a fordító, amikor e vizsgálatokat végzi? A kérdésfelvetést követően Klingberg több mint tíz éven át folytatta idevágó vizsgálatait, amelynek eredményeit 1986-ban angol nyelven megjelent könyvében foglalta össze.

Klingberg a gyermekkönyvek műfordítóinak célkitűzéseiről és lehetőségeiről így vélekedik: Az ő dolguk, hogy irodalmilag értékes könyvek lefordításával hozzájáruljanak az ifjúsági olvasmányok választékának gazdagításához.

*Göte Klingberg (1918) a lundi egyetem (Svédország) Pedagógiai Intézetének nyugalmazott vezetője, az irodalmi nevelés nemzetközi hírű teoretikusa.

Terjedelmes tényanyagon szemlélteti a problémákat, amelyek a jó fordítások készítését akadályozhatják. Angolról svédre és svédrol angolra fordított olvasmányokat használt fel elemző munkájához.

A szerző tudatában van, hogy az angol és a svéd kulturális területek közt nagyon szoros a kapcsolat. Így nem származik különösebb nehézség abból, ha egymás irodalmi műveit lefordítják. Azonban egymástól nagyobb mértékben eltérő kultúrák irodalma közt is létesülhet kapcsolat, ha a két kultúra forrása és nyelve közös vonásokat árul el. Minél lazább azonban a történelmi, gazdasági és kulturális kapcsolat a két nép között, annál nehezebb dolga van a műfordítónak.

Klingberg mindenekelőtt a tinédzsereknek szánt irodalom követelményeit elemzi igen alaposan. Vizsgálatainak eredményeit azonban a felnőtteknek szánt szépirodalmi művek fordítói is felhasználhatják.

A gyermekkönyvek és a felnőttek olvasmányai fordításának követelményei közé nehéz világos válaszvonalat húzni. Gyakran mindkét korcsoport olvasmányainak fordításakor ugyanazok a problémák bukkannak fel. Ebből könnyen arra a következtetésre juthatnánk, hogy a gyermekolvasmány nem valamiféle speciális ágazata az irodalomnak, amelynek megítélésére különleges szabályok érvényesek. A műfordítást tekintve kétségtelenül vannak általános érvényű szabályok és követelmények, amelyek nem hagyhatók figyelmen kívül. Így például a fordításhoz használt nyelvek kiváló ismerete, azok mesteri kezelése és kreatív alkalmazása. Gyermekkönyvek esetén azonban felmerülhetnek olyan kérdések, amelyek megválaszolása, megoldása sajátos műfordítói beavatkozást kívánnak meg. Klingberg professzort éppen e sajtósági problémák foglalkoztatják, s ezekre igyekszik választ adni.

Az eredeti (forrás-) szöveg figyelembevétele és a leendő olvasók igényeinek kielégítése oly régi törekvés, mint maga a műfordítás. A kettő egyensúlyban tartása a gyermekkönyvek esetében különösen fontos szempont, mivel a fordítás könnyen konfliktusba kerülhet a pszichológiai és pedagógiai célokkal. A fordításokkal szeretnénk más népek, országok értékes irodalmi alkotásait hozzáférhetővé tenni az érdekelt népek és országok fiataljai számára is. Ez a törekvés igazolja a szoros ragaszkodást az eredeti (forrás-) szöveghez. Egy másik törekvés, hogy az átvett művek mozdítsák elő más népek, országok életébe, történetébe, kultúrájába való mélyebb betekintést. Az idegen kultúra sajátosságainak eltávolítása a könyvből, vagy azok elemeinek kicserélése a másik (cél-) nyelv kultúrájához tartozó elemekkel, akadályozná a fiatal olvasó helyes tájékozódását az eredeti (forrás-) nyelvet beszélő nép életéről és kultúrájáról.

Jól körülhatárolható pszichológiai és pedagógiai szempontok esetenként azonban indokolttá tehetik az eredeti (forrás-) szöveg bizonyos mérvű revízióját. Nagyon jelentős szempont ugyanis, hogy olyan szöveg jusson a gyermek kezébe, amelynek megértése nem jár nehézségekkel. A fiatal olvasónak még hiányoznak vagy hiányosak az ismeretei az idegen kultúráról, amely pedig nélkülözhetetlen a helyes és teljesebb szövegfelfogáshoz. A fordító így rákényszerül, hogy változtasson valamit a gyermekkönyv szövegén, esetleg elhagyjon részleteket, ha ez célravezetőbb. Nem elhanyagolható szempont továbbá, hogy a lefordított mű járuljon hozzá a fiatal olvasó szellemi és erkölcsi fejlődéséhez. Alakítsa és gazdagítsa értékrendjét, tegye teljesebbé a világról alkotott elképzelését. A fordító tehát, ha olyan értékrendet talál az eredeti műben, amelyről úgy gondolja, nem lenne helyénvaló továbbítani saját országa, népe ifjú olvasóinak, akkor a szükséges változtatásokat véghezviheti. A mértéktartás és a jószándék a műfordító részéről azonban elengedhetetlen etikai követelmény.

Speciális műveletek és szakkifejezések. — A gyermekkönyvek lefordítása néhány sajátos művelet elvégzését teszi szükségessé. Ezek jelölésére Klingberg különféle szakkifejezéseket használ.

A gyermekkönyvek írói rendszerint figyelemmel vannak az elképzelt jövőbeni olvasók érdeklődésére, igényeire, várható reakcióira, ismeretkörére és olvasási képességére. Erre irányuló igyekezetük az alkalmazkodás (adaptáció) kifejezéssel jelölhető. Annak jelzésére szolgál, hogy figyelembe vették-e az imént felsorolt és a fiatal olvasók fejlődésével együtt járó sajátosságokat, s milyen mértékben alkalmazkodnak ehhez. Az alkalmazkodás mértékének ismerete megkönnyíti a kritikusnak is a fordítás megítélését. Arról tájékozódhat, hogy az eredeti (forrás-) szöveget kellő mértékben sikerült-e átültetnie a fordítónak a másik idegen (cél-) nyelvre.

A gyermekregények fordításának másik kulcsproblémája, hogy a szövegösszefüggések kulturális elemei nem ismertek ugyanazon mértékben a lefordított (cél-) szöveg olvasói előtt, mint az eredeti (forrás-) szöveg olvasói számára. Emiatt a fordítást nehezebben értik meg, vagy ami még rosszabb, könnyen félreérthetik. Az ilyen szöveg érdekessége és vonzóereje is csökken. Az alkalmazkodás mértékét javítandó, a fordítónak komoly erőfeszítést kell tennie, hogy a gyermekeket segítse a kulturális különbségekből eredő nehézségek áthidalásában. Az alkalmazkodás e fentebb leírt módját és az erőfeszítések eredményét Klingberg a szövegösszefüggések kulturális adaptációjának nevezi. A cél itt világos: hozzáférhetőbbé és érdekesebbé tenni a szöveget még a gyakorlatlanabb olvasó számára is.

A kulturális adaptáció akkor mondható sikeresnek, ha a változtatással az eredeti és a fordított szöveg értékrendje közt harmonikus kapcsolat alakul ki. A műfordítás tudománya erre az esetre alkotta meg a purifikáció szak kifejezést. E fogalom tartalma feltételezi, hogy a szövegből valamit eltávolítottak, elhagytak, s a purifikáció — az értékrend módosítása — valaminek a hozzátételével is megvalósítható.

A stilisztikailag elavult nyelv pótlását Klingberg modernizációnak nevezi. Jelentése: a mai nyelv állapotának megfelelő szavak, szóösszetételek, fordulatok és mondat szerkezetek használata. Jelenti azonban a történések színtereinek elrendezését az újabb környezetben, a cselekmények idejének közzelítését a jelenhez. A modernizáció tulajdonképpen az adaptáció egyik formája azzal a szándékkal, hogy az olvasmány érdekesebb legyen, s javítsa a gyermek szellemi aktivitását.

Általános nyelvi problémák nem tartoznak a tanulmánykötet témakörébe. Néhány nyelvészeti szempont felvétele azonban érdekelheti a fordítót és a kritikust egyaránt. Így például, hogy sikerült-e kellő mértékben alkalmazkodni az eredeti (forrás-) nyelv szókincséhez, az író stílusának sajátosságaihoz. Gyermekkönyvekben a nyelv némely típusa sokkal gyakrabban fordul elő, mint a felnőttek olvasmányában (pl. a gyermeknyelv, a szójáték, a rímes versikék). A szerző szemléltető példákkal mutatja be a tájnyelv fordítását és más nem szabályos nyelvi források kezelését.

A gyermekirodalom régi problémája a szövegek rövidítése, csonkítása, amellyel a műfordítói gyakorlatban sűrűn találkozhatunk. Klingberg jogosan bírálja ezt a gyakorlatot, különösen amikor a kiadók nem tüntetik fel a könyvön, hogy megcsonkított szöveget adtak olvasóik kezébe. Ilyen esetekben eltitkolt (rejtett) rövidítésről van szó. Az eredeti (forrás-) szöveg eltitkolt rövidítése zavart kelthet nemcsak a műfordítóban, de még a könyvet elemző, bíráló kutatók, kritikusok körében is. Ez a kiadói eljárás megnehezíti a mű helyes megítélését, hiszen a teljes szöveg ismeretlen marad előttük. Arra is találni azonban példát, hogy a fordításra kiszemelt könyv már egy másik eredeti (forrás-) nyelven írt mű rövidített fordítása. Azt kérdezheti ilyen esetben a kritikus, hogy miért a rövidített változatot választották lefordításra és miért nem az eredeti nyelven írt — és esetleg megrövidített könyv — kerül a gyermekolvasókhoz.

A tanulmánykötet útmutatásokat is tartalmaz arról, miként leplezhető le az eltitkolt rövidítés és hogyan hajthatók végre kellő megfontolással a szükségesnek ítélt szövegcsontítások.

A súlyos fordítási hibák megtárgyalásával fejeződik be ez a rendkívül figyelemre méltó és hézagpótló tanulmány. A hibákat komolyan kell venni, mert azok tönkreteszhetik az olvasmány pozitív hatását. Különösen kifogásolható a gyermekek részére készült fordításokban. A fiatal olvasó, ha észre is veszi a hibákat, a fordítás pongyolaságait, az irodalmi nyelv hiányosságait, nem képes kijavítani azokat, mint azt a felnőtt és műveltebb olvasó tenné. A rossz fordítás nyelvrontó hatása a fiatal és nyelvi fejlődésében még kialakulatlan olvasóra külön tanulmányt érdemelne.

Göte Klingberg példákkal és konkrét útmutatásokkal megtűzdelt tanulmánya világosan tárja fel a gyermekirodalom területén eddig kevés figyelemre méltított műfordítói problémákat és azoknak a gyermekolvasókra gyakorolt pozitív, illetve negatív hatásait. Bemutatásuk, a megoldási módok gyakorlatias tárgyalása a gyermekirodalom fejlődése, nemzetközi hatásának kiteljesedése szempontjából is jelentős tudományos vállalkozás. Különösen, ha figyelembe vesszük az olykor gyatra, irodalmilag is alacsony színvonalú, az olvasási kedvet hervasztó fordításokat, amelyek a gyermekek nyelvi fejlődését is gátolhatják s helytelen irányba terelhetik.

A könyv angol nyelven íródott, így annak tartalma a szélesebb körű olvasóközönség számára csak akkor válhatna hozzáférhetővé, ha magyar nyelvre is lefordítanák. Magyar nyelvű megjelentetése a hazai gyermekirodalom művelői számára és műfordítói gyakorlatára termékenyítő hatást fejthetne ki. A mű olvasáspedagógia szempontból is figyelmet érdemlő alkotás.

Tóth Béla

HELMUT ENGELBRECHT

GESCHICHTE DES ÖSTERREICHISCHEN BILDUNGSWESENS. — ERZIEHUNG
UND UNTERRICHT AUF DEM BODEN ÖSTERREICHS

Wien, 1984. (ÖBV) I—II—III. kötet

Óriási vállalkozás egyetlen szerző számára, hogy színvonalas kézikönyvet írjon egy ország teljes — a kezdetektől napjainkig terjedő — neveléstörténetéről. Hiszen már csak a "tények" lelkiismeretes és pontos összegyűjtése sem egyszerű feladat. S tovább bonyolítja a munkát az, hogy az ország, a mai Ausztria, gyakorlatilag csak 1918. óta létezik, korábban nagyobb egységek ré-